

Баасы
келишимдик
баада

ЖАЛАЛ-АБАД
АКК

25-апрель,
2018-жыл
№3 (188)

Биздин сунуш - сизге киреше! Белес

Жалал-Абад Айылдык Консультациялык кызматтын гезити

Азыктанууну жакшыртуу

2018-жылдын 6-апрелинде «Кыргыз-станда органикалык кыймылды өнүктүрүү маселелери жана азыктанууну жакшыртууга багытталган айыл чарбасы» жөнүндө тегерек стол болуп өттү.

Тегерек столду ачуу үчүн сөздү Кыргыз Республикасынын айыл чарба, тамак-аш өнөр жайы жана мелиорация министри Мурашев Нурбек Мурпазылжанович сүйлөп, «Бул жыйындын айыл чарба министрлигинин имаратында өтүп жаткандыгы, Сиздер алып барып жаткан иш-чараны толугу менен колдоп, биргеликте иш алып барабыз дегенди айгинелейт» деген сөзү менен аяктады.

«Эне менен баланын ден соолугу – бул жалпы калктын ден соолугу – ал үчүн иштешкенге дайыма даярмын» - дейт КРнын Жогорку Кеңешинин төрагасынын орун басары, депутат Бакиров Мирлан Исакбекович.

Алгач «Тоолуу аймактарда азыктанууну жакшыртууга багытталган айыл чарбасы» долбоорунун алкагында күнөсканада жашылчаларды өстүрүү, бакты асыроо жана кароо, мөмө-жемиштерди кургатуу, тоокчулукту өнүктүрүү, сүттүү эчкилерди көбөйтүү, балык чарбасын өнүктүрүү жана улуттук даамдарды жайылтуу боюнча чакан долбоорлордун жетишилген баяндамалары боюнча чакан видеотасмалар коюлду.

Жетишилген жыйынтыктарды көңүл коюп, муюп угуп отурган Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин төрагасынын орун басары, депутат – Бакиров Мирлан Исакбекович «Ден соолукка байланышкан бир топ жумуштарды аткарыптырсыздар. Бул жумуштарды мындан ары жайылтып, жүзөгө ашыруу үчүн жапа тырмак иштешибиз зарыл. Мен да абдан кызыкдар экенимди билдирем. Мыйзам жолунда жол-жобосун карап чыгып, өнүктүрүүгө, жайылтууга аракет жасайбыз. Эне менен баланын ден соолугу – бул жалпы калктын ден соолугу – ал үчүн иштешкенге дайыма даярмын» деген сөзү менен катышуучуларды жандандырды.

Бул тасмаларды көрүп, кубанганын жашыра албаган Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаты Туманбаева Рада Мураталыевна «Чакан видеотасмаларды көрүп олтуруп аябай кубандым. Баласын, үй-бүлөсүн ойлогон энелерди колдошубуз зарыл. Бир топ жакшы жумуштар жасалыптыр. Бул маселелерди жайылтуу баарыбыздын милдетибиз, 16-апрелде региондорду өнүктүрүү боюнча өткөрүлө турган конгрессте карайбыз» деген ойлорун айтып кетти.

Жогорудагы аталган чакан долбоорлорду аткарган 25 Айылда кызмат көрсөткөн «Жалал-Абад Айылдык консультациялык

кызматы» коомдук фондунун жана Био Сервис коомдук фондунун консультанттары - депутаттардын айткан сөздөрүнө ыраазы болуп, демек Министрлик, Жогорку Кеңештин депутаттары колдоп турса бир топ ийгиликтерге жетишебиз деп танаписте өз ара сүйүнүп, кужулдашып сүйлөшүп да алдык.

Өкмөттүн Ысык-Көл облусунун Ыйгарым укуктуу өкүлүнүн биринчи орун басары Моңолдор Дамир Черикович «Бир топ жумуштар аткарылыптыр. Менин деңгээлимде мен эмне иш аткарат элем деп өзүмө жазып алдым» деген ою менен бирге бир топ насааттарын айтып өттү.

Андан соң «Кыргызстандагы органикалык айыл чарбасынын абалы, мүмкүнчүлүктөр жана тоскоолдуктар» боюнча «Био-KG» Органикалык Кыймыл Федерациясынын консультанты Боронбаев Майрамбек Мырзаканович кеңири баяндап, презентация жасап берди. Мында жаңы инновациялар менен биргеликте ата-бабабыз колдонуп келген ыкмалар менен органикалык аймакты өнүктүрө алабыз деген сөз саптары майнаптуу чыкты.

КРнын айыл чарба, тамак-аш өнөр жайы жана мелиорация министринин орун басары Керималиев Жаныбек Калканович – катышуучулардын суроолоруна байма-бай жооп берип, тегерек стол бүткөнчөктү бирге ой бөлүшүп, талкууларга катышып отурду.

Долбоор алкагында улуттук деңгээлде көйгөйлөр анык-

талып чыгып, Кыргыз Республикасынын айыл чарба, тамак-аш өнөр жайы жана мелиорация министрлигине, Жогорку Кеңештин депутаттарына кайрылуу жасалды. Ошол кайрылууларды иш жүзүнө ашыруу үчүн өткөрүлгөн тегерек стол максатына жетти, эми аткарылышын күтөбүз, биргеликте иштешебиз!

Кыргыз Республикасынын айыл чарба, тамак-аш өнөр жайы жана мелиорация министрлиги менен «БИО-KG» Органикалык Кыймыл Федерациясынын өз ара кызматташуу меморандумуна кол коюлду.

Тегерек столдун аягында Айылда кызмат көрсөтүүчүлөргө сертификаттар берилди.

ЭСКЕРТМЕ:

«Тоолуу Агро Экосистемаларда азыктанууну жакшыртуу» аталышындагы долбоор 2015-2017-жылдары айыл жергесинде жашылчаларды, бак-дарактарды өстүрүп, тоокчулук, балыкчылыкты өнүктүрүү менен бирге элди түркүндөштүрүп тамактанууга үйрөтүп, калк арасында тараган аз кандуулук ж.б. ооруларынын алдын алуу жана азайтуу максатында аткарылды.

Долбоор 5 өлкөдө - Кыргызстан, Непал, Перу, Эфиопия жана Пакистан өлкөлөрүндө да аткарылды. Долбоордун экинчи баскычынын аткарылышы боюнча жумушчу топ иштеп жатат.

Тегерек столду «Био-KG» Органикалык Кыймыл Федерациясынын директору Айдаралиев Искендербек Рысбекович алып барды.

Насипа МАМАСАЛИЕВА

2-бет

Тазалык –
өмүр булагы

3-бет

Картошкадан
кантип ...

4-бет

"Суу – бул
жашоо"

5-бет

Жаңы долбоор
башталды

7-бет

Жөжөнү кантип
тандайбыз?

(Уландысы.
Башталышы өткөн санда)

**Ала-Бука райо-
нунда картош-
ка эгүү боюнча
түзүлгөн топтогу
мол түшүм алган
дыйкандардын
тажрыйбалары
менен бөлүшөбүз.**

Алар органикалык жер се-
миздиктер, үрөнгө иштөө берүү,
зыянкеч жана илдеттерге каршы
күрөшүү, нымдуулукту сактоо
жумуштарын так жүргүзүп, кы-
скасы картошкага эмне керек
болсо, ошону берүүгө жетишкен.

Мисалы үчүн, 1 сотых аянтка
кык, аммофос, күл, аммиак сели-
трасын күзүндө берип жерди ай-
дап коюшат. Эрте жазда үрөндү
эгүүгө даярдоо (яровизация)
алдында бычак менен 05 см
тереңдикте айлантып кесилген
(бардык бучур өнөт) эгүү алды-
нан көк болуп өнгөн бучурлар
бар үрөндөрүнө жыгач отундун

күлү менен жана марганцовка
эритмеси менен иштөө берил-
ген. Ачылган жөөк ичине кык,
аммофос берилип, «Актара»
инсектициди менен жөөк ичине
иштөө берилип, эки сорттогу
картошка үрөнүн эгишкен.

2017-жылы Ала-Бука райо-
нунун Сары-Талаа айылынын

тургуну Орозов Жолдоштун тобу
жана Сафед-Булан айылындагы
Мелибаевдин тобу Пикассо со-
ртундагы картошканын I репро-
дукциялуу үрөнүн 1 га аянтка
жогорудагы ыкмаларды пайда-
ланып эгишти. Үрөндөрдү яро-
визациядан өтө тыкандык менен
чыгарышты. Үрөндөрдү марган-

цовканын эритмеси жана отун
күлү менен иштөө беришти. Эгүү
алдынан жөөккө аммофос, сели-
тра беришти. Зым курт, колора-
до коңузуна жана үкүчө куртуна
каршы «Актара» инсектициди
менен иштөө беришип, эгүүнү
эрте жазда таза аба алдында
жүргүзүштү.

Күн катуу ысып кетип Са-
фед-Булан тобу картошкага
байма-бай сугат суу берүү жолу
менен алардын өсүп чыгуусуна
шарт түзүштү.

Өнүп чыккан картошканы тез
арада көмүүнү колго алышты,
кошумча аммиак селитрасы бе-
рилди, марганцовканын эритме-
си менен экинчи жолу иштөө бе-
рилди жана картошканы гүлдөө
алдынан гүл бутондорун үзүп
салышты. Колорадо коңузу
дээрлик түшкөн жок.

Картошканын илдеттерине
Ридомил Голд фунгициди кол-
донулду. Отоо чөптөр өскөн жок.

Картошканын гүлүн үзүп жат-
канда башка дыйкандарга күлкү
болдук. Кийин аларга картошка-
нын гүлүн үзүп таштоонун себеби,
гүлдөн пайда болгон түймөктөргө
«помидорлоруна» кеткен күчү,
картошканын түймөгүнө өтөөрүн,
түшүмдүүлүк 30-36%га ашуусун
иш жүзүндө далилдедик. Сары-
Талаа тобу 1 га аянттан 65 тон-
на, Сафед-Булан тобу 42 тонна
түшүм алышты.

Мында дагы бир эң керектүү
фактор болуп – сугат суусу
эсептелди. Сафед-Булан тобу 8
жолу сугарса, Сары-Талаа тобу
10 жолу сугарды. Салыштырма-
луу сугарууну 2 жолу кем сугар-
ган Сафед-Булан тобу түшүмдү
аз алды. Кээ бир картошканын
түймөктөрү 0,5-0,8 кг га жетти.
Ушул жылы бул ыкманы кол-
донобуз деген дыйкандардын
саны арбын.

Сиздер дагы ушул ыкманы
колдонуп көрүңүздөр!

Араббой ХАМДАМОВ
ЖА АККнын Ала-Бука
райондук консультанты.

**Бак дарактарга дарыларды
чачуунун эрежеси**

Жумушчу эритмени майдалап
чачуусу зарыл, дарактардын жал-
бырактарынан тамчылардын агып
кетүүсүнө жол бербөө керек. Чач-
кычтын тетиктерин бир жерге кармап
турбастан, аны бутактардан кеминде
50 см алыс аралыкта кармоо талап
кылынат. Жумушчу эритмени адеген-
де дарактын үстүнкү жагына, андан
соң ортосуна жана эң аягында ыл-
дый жагына чачуу керек. Мында да
препарат иштеп жаткандарга жана
жанында өскөн өсүмдүктөргө тий-
беши үчүн шамалдын багытын эске
алуу маанилүү.

Препараттын керектөө нормасын
даракка жөнөкөй сууну чачуу менен 1
даракка канча суюктук зарыл экенди-
гин эсептөө аркылуу билүүгө болот.
Ал үчүн сууну дарактын жалбырак-
тарынын бетин тегиз каптагандай кы-
лып жана суу жалбырактардан агып
түшө баштаганга чейин чачуу керек.

**Суюктуктун болжолдуу көлөмү
төмөндөгүдөй:**

- ▲ Эгерде дарак жаш, 4 жашка чейин-
ки болсо – 2 литр.
- ▲ Мөмө берген 6 жашка чейинки да-
рак болсо – 5 литр.
- ▲ Бою 7 метрден өйдө болгон мөмө
берүүчү карт дарак болсо – 10
литрге чейин.

Дарактарга инсектициддерди
асырма чачкычтын жардамы менен
чачууда жумушчу эритменин өлчөмүн
эсептөө талаа өсүмдүктөрүнө су-
нушталган ыкма менен жүргүзүлөт.
Дарактарга инсектициддерди (курт-
кумурскаларга каршы) чачуу фунги-
циддердин (илдеттерге каршы) ча-
чууга караганда азыраак көлөмдөгү
уюктукту талап кылат.

**Химиялык дарыларды
колдонгондо эмнени
билүү керек?**

Мөмө бактарына дары-
ны гүлдөгөнгө чейин же гүлдөп
бүткөндөн кийин чачуу керек. Түшүм
жыйнаганга 20-30 күн калганда дары
чачууга болбойт жана түшүмдү жый-
нап алгандан кийин дагы чачпайт.
Дары чачканда кокус бал челек бол-
со өтө сак болуш керек, себеби бал
аарылар өлүп калышы мүмкүн. Да-
рыны эртең менен же кечки саатта
чачуу керек.

Көпчүлүк химиялык дарылар
адамдар жана жаныбарлар үчүн кор-
кунучтуу болот. Ошондуктан колдо-
нордун алдында жолдомосу менен
толук таанышуу керек. Өзгөчө чачуу-
га даярдаганда сак болуу зарыл.

Даярдалган дарыны чачаар-
да дагы чачкыч куралды суу чачып
көрүп даярдаган туура болот.

Эгерде дарыны эрте жазда ча-
са, анда бучур жарылганга чейин
абадагы жылуулук +5, +10°C болуш
керек, жай айында – эртең менен
шүүдүрүм кургаганда, ал эми кечки-
син шүүдүрүм түшкөнгө чейин. Жаан
жагандан кийин бак кургаганга чейин
дары чачып болбойт.

Эгерде дары чачкандан кийин
же чаңдаткандан кийин жаан жааса
ишти кайталоо керек. Шамал болсо
же гүлдөп жаткан мезгилинде кол
менен чаңдаштырууга болбойт.

Дары чачканда бактын бардык
бутактары тегиз суулануусу тийиш.
Жалбыракка тийген суюктук агып
түшүп калбасын үчүн дары чачкыч
жалбырактан 75 см алыс болушу ке-
рек.

Дары чачууда дарыны тез-тез
аралаштырып турат, себеби эгер
тунуп калса ал тунма өсүмдүктү
күйгүзүп коет.

ЖА АКК

**Өсүмдүктөрдүн илдет,
зыянкечтери менен
күрөшүүнү элдик ыкмалары**

**Фитофторозго
каршы тундурма.**

Томаттын фитофторо-
зуна каршы - ага сарымсак
менен марганцовканын
аралашмасынан даярдал-
ган тундурманы колдонсо
болот. Ал үчүн 1,5 стакан
майдаланган сарымсак ме-
нен 1,5 г марганцовканы
10 литр сууга аралашты-
рышат. Томаттын көчөтү
талаага отургузулгандан 2
жума өткөндөн кийин чачуу
керек. Андан кийин ар бир
он күндүн ичинде 5 жолу
кайталап чачуу жакшы на-
тыйжа берет.

**Жөргөмүш кенеси жана
битке каршы сарымсак
тундурмасын даярдоо.**

Бул тундурманы даяр-
доодо 3 баш чоң көлөмдөгү
сарымсакты майдалап ага
0,5 литр арак куюлат, 7 күн
караңгы жерге коюлат, ан-
дан кийин марли менен
сүзүлөт. Даяр болгон 1-2
кашык тундурманы 1 литр
сууга 1 чай кашык самын
кошуп аралаштырылып, ча-
чылат.

**Битке каршы тамеки
күкүмүн колдонуу.**

Мында 1 кг тамеки күкү-
мүнө 10 литр суу куюлат.

2-3 күн уютулуп, ан-
дан кийин марли менен
сүзүлүп өткөрүлөт. Ара-
лашманы өсүмдүктөргө
чачуунун алдында 30 литр
суу менен аралаштырып,
1 литр суу үчүн 4 грамм
самын кошушат.

**Зыянкечтерге каршы
кызыл ачуу калемпир.**

Мындай тундурманы
даярдоодо 0,5 литр арака
ачуу кызыл калемпирдин
30 гр майдаланган уну ко-
шулуп, 1 күн уютулуп ко-
юлат. Чачуунун астында 1
литр сууга 1-2 чай кашык
аралашманы жана 4 гр са-
мындын эзилмесин кошуп
чачыңыз.

Эскертүү:

Жогоруда келтирилген
рецептер боюнча даяр-
далган аралашмаларды
даяр болоор замат
пайдалануу сунушталат.
Суюктукту чыгымдоонун
нормасы помидордун фа-
засына жараша 1 га аянт-
ка 200-400 литр керекте-
лет.

**Окутуу Кеңеш Берүү
Борборунун китепте-
ринен алынды.**

«МКЧ» курсу бизге жаңылык катары компост жасоону үйрөттү. Компост жасоо биздин мектепте окуучулар үчүн гана жаңылык болбостон, айылыбыздын жашоочуларына дагы жаңылык катары тарады. Компост жасап анын натыйжаларын үйрөнгөнүбүздөн кийин, айылыбызда көпчүлүк үй-бүлөлөр компост жасоону өздөрүнүн огороддорунда пайдалана башташты. Мен биринчи жолу компост жасаганда ата-энем каршы болду. Бирок мен айтканымы аткара турган кыз болгондуктан, компостту ата-энемдин каршы болгондугуна карабастан жасадым.

Бакыт эмгектен жаралат

Февраль айында компост жасаган окуучуларга жана мугалимдерге жашылчалардын сапаттуу үрөндөрү берилди. Ата-энем дыйкан болгондуктан парник жасап, анда жашылча көчөттөрүн өстүрүү кыйын болгон жок. Мага бир эле кыйынчылык болду окшойт, ал суу маселеси эле. Кээде каналга суу келбей калганда, эгиндерим соолуй баштайт болчу.

Мектепте биздин Назира, Айгуль жана Манзура эжекелерибиз «МКЧ» сабактарын өтчү эле. Мен эжекелердин тандоосу жана өзүмдүн кызыгуум боюнча лидер болуп классымда «МКЧ» курсунан сабак өтө баштадым. Ушул иштеримдин натыйжасында мугалимдер Нурусламды жана мени Жалал-Абадга семинарга катышып келүү үчүн тандашты.

Эгиндеримдин соолуй баштаганы жанымды кейитип жиберчү. Ошентип күз айы да келип, сапаттуу үрөндөрдөн мол түшүм алдым. Дыйканчылыктын жол-жоболорун, сырларын үйрөндүм. Өзүмдүн жашылча бакчама долбоор тарабынан берилген картошка, помидор, пияз жана болгар калемпирин өстүрүп жалпы - 11600 сом киреше алууга жетиштим.

Дыйканчылыкка үйрөнгөнүмө ата-энем абдан кубанды. Кийинки жылы компост жасоого апам жардам берди, анткени бул долбоор апама да жакты.

Ошентип 2018-жылы январь айында Жалал-Абадга 3 күндүк семинарга катышып келдим. Бул семинарда мен көптөгөн пайдалуу билим жана маалыматтарды алдым, алган билимди мектепте, үйдө жана келечекте туура пайдаланам.

Долбоор менен биргеликте келечекте мектеп, окуучулар үчүн пайдалуу иштерди жүргүзөбүз деген пландар менен иштеп жатабыз. Долбоордун иштерине ийгиликтерди каалайм!

Айдана БАЛТАБАЕВА
Найман орто мектебинин
9-«Б» классынын окуучусу

«Суу – бул жашоо» сынагы...

«Сууну акыйкат пайдалануу – бул туруктуу жаматтарды түзүүнүн негизи» долбоорунун алкагында мектеп окуучуларын кубанткан жакшы саамалык болуп өттү. Ал саамалык бирөө эле эмес жуп болду. Биринчиси – мектептердин Суу, Санитария жана Гигиеналык (ССГ) абалын жакшыртуу максатында кол жуугучтар жана жылытуучу аристондор орнотулуп берилсе, экинчиси – 1-класстан тартып 11-класстар арасында ССГ боюнча «Суу – бул жашоо» темасында сүрөт тартуу сынагы болуп өттү.

Албетте, орун алган окуучуларга белектер берилди. 1-орун алган окуучуларга «Сүрөт тартуу» сынагынын жеңүүчүсү деген сертификат жана жашылча бакчада иштетүүчү темир күрек берилди. 2-орунга бакдарактарды бутуочу кайчы. Өзгөчө белгилей кетүүчү нерсе, МКЧ курсуна өзгөчө салым кошуп, окуучуларды окуткандыгы жана жакшы сүрөт таркандыгы үчүн Т.Кочубаев атындагы орто мектебинин 9-классынын окуучусу Абдураимова Гүлжамал жана Суу, Санитария жана Гигиена боюнча маалыматтарды элге таратууда чоң салым кошуп жана кызыктуу сүрөт таркандыгы үчүн М.Улугбек атындагы орто мектептин 8-классынын окуучусу Жалилов Санжар – «Гений тентек» китеби жана жашылча бакчасына керектөөчү буюмдар менен сыйланышты.

Бул саамалыктар долбоор алкагында 13 мектепте өткөрүлгөн болсо, анын ичинен 2 мектептеги болуп өткөн сынак боюнча сиздерге маалымат беребиз.

Аталган сүрөт тартуу сынагы Араван районуна караштуу Чек-Абад Айылдык аймагындагы Т.Кочубаев жана М.Улугбек атындагы орто мектептеринде да болуп өттү.

Алгач сүрөт сынагын мектептерде «Менин кирешелүү чарбам» МКЧ курсуна жооптуу мугалимдер тарабынан тандоо жүргүзүлгөн. Сынактын кийинки этабы ЖА АККнын консультанттары жана МКЧ боюнча эксперт-адиси Надырбек Качкынбаевдин катышуусу менен өткөрүлдү.

Натыйжада - Т. Кочубаев атындагы орто мектептен тандалып алынган 16 окуучу катышып, анын ичинен сынактын талабына ылайык 3 окуучу биринчи орунду, 3 окуучу экинчи орунду ээлешти.

1-орунду ээлегендер:
Усмонов Хусанбой – 4-класс,
Алимжоннова Севинч – 8-класс,
Равшанбеков Атабек – 6-класс.

2-орунду ээлегендер:
Толибжоннова Бахарай – 4-класс,
Хайдарова Сугдиана – 6-класс,
Абдураимова Гүлжамал – 9-класс.

Ал эми М.Улугбек атындагы орто мектептен 37 окуучу катышып, анын ичинен орун алган окуучулар.

1-орунду ээлегендер:
Алиярова Бегай – 6-класс,
Сотволдиева Гүллола – 7-класс,
Мансурбек уулу Максутбек – 9-класс.

2-орунду ээлегендер:
Алимжоннова Дилбахар – 5-класс,
Худайбердиева Мадина – 8-класс,
Козубаева Малика – 8-класс.

Ал эми калган сүрөт конкурсуна катышкан бардык окуучуларга – жашылча бакчасын иштетүүгө керектүү буюмдары (кичи күрөкчө, теше) берилди.

Дагы бир саамалык «Мектептердеги Суу, Санитария жана Гигиеналык абалды жакшыртуу боюнча» бизнес демилгелер иш жүзүнө ашырылып, мектептерде кол жуугучтар (умывальник), жылытуучу аристон, суу топтоочу резервуар орнотулуп берилди.

Т. Кочубаев атындагы орто мектебинин директору Обидахон Омонова эжекенин ыраазычылыгын угуу бизге жакшы маанай тартуулады. Анын айтуусунда «мектептин курулганына 40 жыл болду, бирок балдардын колун жууш үчүн кол жуугучтар, аристон ашканага жана мектептин ичине мына ушул долбоордун алкагында быйыл курулуп жаткандыгы бизди аябай кубандырды» - деп чексиз ыраазычылык билдирди!

Бул кубанычтуу ишчараны колдогон Финляндия Өкмөтү менен «БУ-Унун-Аялдар» түзүмүнө алкыш айтабыз!

Насипа МАМАСАЛИЕВА

Жалал-Абад облусунун Ноокен жана Ала-Бука райондорунда туура тамактанууну жөнгө салуу үчүн жергиликтүү азык-түлүктөрдү өндүрүү системасын колдоо боюнча үч (2018-2020-жж.) жылдык долбоор ишке киргизилди.

ДОЛБООРДУН МАКСАТЫ –

Айылчарба өсүмдүктөрүнүн өндүрүмдүүлүгүн жогорулатуу менен үй-бүлөлүк тамактанууну жакшыртуу, кошумча киреше табуу жана үй шартында кайра иштетүүнү өздөштүрүү. Үй-бүлөлүк тамактануу жана тамактануунун коопсуздугун жакшыртуу менен айыл чарба өсүмдүктөрүн тармакташтыруу.

Долбоор Ноокен районунун - 11 жана Ала-Бука районунун - 7 айылдарында ишке ашырылып жатат.

Алгач долбоор боюнча кеңири таанышуу максатында долбоорго камтылган консультанттар чакырылып, 2 күндүк тренинг өткөрүлдү. Катышуучулар долбоордун максаты, талабы, күтүлүүчү жыйынтыгы боюнча кеңири маалымат алышты жана ким кайсыл айылга жооптуу, маалымат жыйындарын өткөрүү боюнча графиктери иштелип чыгылды. Маалымат алган консультанттар өздөрүнө бөлүнгөн айылдарга барып ар бир айылда маалымат жыйындарды

өткөрүштү. Маалымат жыйындарына айыл өкмөттүн башчылары, өкүлдөрү, айылдык ден соолук комитеттеринен өкүлдөр, айыл башчылары, айылдык депутаттар жана

шартына, көйгөйүнө жараша, тамактануудагы кемчилдиктерди жоюуга жараша түрдүү багыттарда түзүлөт.

Аялдар тобунан жашылчалардын 11 түрүн эгүү, бак

лардын 11 түрүнүн (сабиз, ашкызылча, пияз, смалак, укроп, помидор, бадыраң, ашкабак, капуста, түстүү капуста жана болгар калемпири) үрөндөрү берилип, азыркы күндө топ-

айыл тургундары катышты. Мында аларга долбоордун максаты, кандай иш-чаралар кайсыл айылдарда жүргүзүлөт, кайсыл айылдар менен иш алып баруу туурасында маалыматтар берилди. Маалымат жыйындары өткөрүлгөн соң топторду мобилизациялоо иш-чаралары башталды. Жалпысынан үч жылдын ичинде 156 топ түзүлөт. Алар айылдардын

тигүү, үрөндүк картошка өстүрүү, кулпунай жана малина өстүрүү, күнөсканада жашылча өстүрүү, бал өндүрүү, сүттү үй шартында кайра иштетүү боюнча топтор түзүлдү, ар бир топто 15тен кем эмес адам камтылган.

Азыркы учурда түзүлгөн 53 топтун ичинен 17 топ жашылча өстүрүү боюнча түзүлдү. Топтун мүчөлөрүнө жашылча-

тун мүчөлөрү парник жасап коюшту. Бак өстүрүү топторуна ар бир топтун мүчөлөрүнө шабдалы, өрүк, жүзүм, алмурут, алма көчөттөрү берилип, ар бири өзүнүн бакчасына отургузуп коюшту. Мындан тышкары көргөзмөлүү бактар уюштурулуп аянтка 0,10 га аянтка полукарлик тибиндеги көчөттөр жана тосмолору алынып берилди. Кулпунай-

малина топторуна да кулпунай жана малинанын 0,01 га жерге көчөттөрү алынып берилип, бүгүнкү күндө баары бакчалаарына эгип коюшту.

Бул түзүлгөн топтор алган көчөттөрдү, үрөндөрдү эгип өстүрүшүп, аларды туура сактоо, кайра иштетүү боюнча да окуулардан өтүшөт. Негизги максатыбыз өз чарбасында азыктуулугу жогору болгон азыктарды өндүрүү, аны коопсуз сактоо, кайра иштетүү, жалпысынан тамактанууну жакшыртуу болуп саналат.

Белгилей кетсек Кыргызстанда төрөт курагындагы аялдар арасында аз кандуулук оорусу-35 пайызды, 5 жашка чейинки балдар арасында 43 пайызды түзөт (МДИ, 2012). Мындан сырткары 5 жашка чейинки балдар арасында 12,9% - боюнун өспөй калышы жана жетишсиз тамактануу катталган (МИКС, 2014). 2011-жылы жетишсиз тамактанууга байланыштуу 5 жашка чейинки балдар арасында катталган өлүмдөрдүн саны 21,8 пайызды түздү (ЮНИСЕФ, ДБ). Толук кандуу тамактанган жаш балдар келечекте толук кандуу окуган окуучулар, студенттер жана ишкерлер боло алышат. Азык түлүк коопсуздугу – тамактануу маселелери түздөнтүз мамлекеттин экономикасына таасир этет.

Бул көрүнүштөрдүн алдын алуу максатында аткарылып жаткан долбоордун иштерине ийгилик каалайбыз жана элдин өзүнөн аракеттерди күтөбүз!

Махаббат КАРАЕВА,
долбоордун координатору

«Менин кирешелүү чарбам» МКЧ курсуна катышкандан бери менин жашоомдо чоң өзгөрүүлөр болду. МКЧ китебинин жардамы менен маркетинг жана сатууну үйрөнүп, аны өз практикада пайдалануу менен жакшы киреше таба алдым. Алган билимим жашоодо максаттарыма жетүү үчүн аракет кылганды дагы үйрөттү. Андан сырткары жерди туура иштетүүнү үйрөндүм.

Мен жашылча бакчама помидор, бадыраң жана башка жашылча-жемиштерди эгип, аларды тамчылатып сугаруу системасы менен сугардым. Тамчылатып сугаруу системасы орнотулгандан кийин, ата-энем да кызыгып мага көмөк көрсөтүштү. Алган түшүмдү күнүмдүк тамак-ашка колдонуп, ашканын базарга алып чыгып саттым.

Жамгыр суусун зерикпей чогулттам

Бир сотых аянтка тамчылатуу системасын орнотуп, 150 даана помидор, 150 даана бадыраң өстүрдүм. МКЧ китебин окуп жамгырдын суусун чогул-

туу керектигин билдим жана 3-4 күндө 200 литрдик бочкага суу толтурдум. Азыр да жамгыр жааса эле зерикпей бош идиштерге жамгыр суусун чогулта берем.

Помидордон- 82 кг – 1640 сом, 35 литр консерва – 2340 сом, бадыраң- 64 кг – 1920 сом жалпы 4260 сомдук таза киреше алдым. Бул мээнеттин баарын маркетинг жолу менен эжем экөөбүз жасадык. Буга чейин эжемдин үйүндөгү курманы аралаштырып терип, алар урунду болуп, чирип 2000 сомго эле сатылчу. Ал эми ушул жылы биз жашылчаны акырындык менен терип, сорттоп, Исфана базарына алып чыгып 1 килограммын 15 сомдон сатып, жалпы 7500 сом болду. Ушул ыкманы колдонуп орточо эсеп боюнча 5000 сом таза пайда таптык.

МЕНДЕГИ ӨЗГӨРҮҮЛӨР

МКЧ китебинен «гендердик стереотип» боюнча окудум. Мен уялчаак кыз элем өзүмдөгү стереотипти жеңдим. Анткени велосипед минип алып талаага эгинди караганы барам, мурда «эл эмне дейт?» - деп кыжаалат болчумун. Чындыгында алгач «кыз балага велосипед минген болбойт!» - дешчү, ал эми азыр көнүп калышты.

Мен окууну аяктап Бишкектеги же Россия өлкөсүндөгү жакшы университеттердин бирине окууга тапшырам деген оюм бар, келечекте врач-окулист болом!

Мадина БАЙБУЛАТОВА
«Кыргызстандын 40 жылдыгы» атындагы орто мектебинин 10-«А» классынын окуучусу

КАЛМЕНДЕ

Калменде – кыргыздардын улуттук тамак-аштарынын бири. Бул дарылык касиети бар тамакты илгертеден өлкөбүздүн түштүк жагында жаңгак өскөн жерде жашагандар көп жасашчу экен. Калменденин жасалышы азыркы пирождорго окшоп кетет. Бул тамак жаңгактын майынын негизинде жасалчу экен. Калмендени узакка созулган оорудан кийин ден соолугун чыңдоо үчүн, ошондой эле каны аздарга, катуу суукка урунган адамдарга да беришчү экен.

Курамы:

Ун – 200-300 гр.
Сүт – 0,5 гр.
Жаңгак – 400 – 500 гр.
Кумшекер – 100 гр.
Туз – бир чай кашык.

Жасоо ыкмасы үч бөлүктөн турат:

1. Эң алгач майда жука жупкага окшогон тоочтор жасалат. Аны жасаш үчүн катуу камыр жуурулат, аны майда бөлүкчөлөргө бөлөбүз. 15-20 диаметринде жайылат, анан ысытылган казанга эки жагын тең кактап бышырат.

2. Жаңгак майы жасалат. Бул үчүн жаңгакты чагып, данегин өзүнчө бөлүп, аны сокуга жанчып (эт туурагычтан да өткөрсө болот), андан соң кызып турган казанга салып, туз кошуп кууруган кезде жаңгактын майы бөлүнүп чыга баштайт. Күйгүзбөстөн ысык кезинде тоголоктоп алып, кол күйбөгөндөй температурада мыжып сыкканда май бөлүнүп чыгат.

3. Кайнап турган сүткө унду, кумшекерди кошуп тынымсыз коюу болгуча аралаштырып, коюу болгон өзүнчө бир паста түрүндөгү даам жасалат. Азыркы мезгилде калменде жегиликтүү болуш үчүн кумшекерди кошо баштаган. Бышырылган жупкалардын бетине эң алгач жаңгактын майын шыбап, андан кийин сүттөн даярдалган пастаны сыйпайбыз. Аларды биринин үстүнө экинчисин коюп каттайбыз. 5-6 саатка чейин толук сиңиш үчүн коюп коюш керек. Даяр болгон дарылык касиети бар калмендени, оорулуу адамдарга да берсе болот.

Брокколи капустаcынын түшүмүн жыйноо

(Уландысы. Башталышы өткөн санда)

Бул капустаcынын түшүмүн өткөрүп жибербей, майда кочандары жашыл кезинде жыйноо керек. Түшүмдү жыйноо убактысы жаңыдан бутондор ачыла баштап, сары түстөгү гүлдөр пайда боло баштаган мезгил болуп саналат. Кечигип жыйналган жашылчанын даамы абдан начар болот.

Биринчи борбордук бутак кесилип алынат (бутактын узундугу 10 см болгондо), андан кийин каптал бутактардагы түшүмдү күтүшөт. Тамак ашка сабактары дагы колдонулат, себеби анын уч жактары бутондор сыяктуу эле өтө даамдуу жана ширелүү болот.

Түшүмдү жыйноону эртең менен

эрте баштаган туура, себеби капустаcынын баштары күндүн ысык нуруна чалдыгып жабыркабашы керек. Жайында жыйналган капустаcынын түшүмү, көпкө сакталбайт. Бирок муздак жерде эки жумага чейин сактаса болот. Мүмкүнчүлүккө жараша дароо пайдаланууга же муздаткычка тондурууга коюу керек. Ал эми түшүмү кеч октябрь айында жыйналган брокколи муздаткычтарда, жер төлөлөрдө 0 градуста абдан жакшы сакталат.

Брокколини капуста тукумуна кирген бардык зыянкечтер жана илдеттер зыянга учуратышат.

Платформа МААН,
З. ТӨРӨБЕКОВ

Тамакка кошулуучу даамдуу татымал өсүмдүктөр

Айдама жалбыз

АЙДАМА ЖАЛБЫЗ

Эгип алып, бир жерде 2-3 жыл бою өстүрсө болот. Жалбыз тамыр сабактары менен көбөйөт. Жалбыздын жалбырактуу бутактарын богок байлоо (бутонизация) мезгилинен тартып гүлдөө мезгилинде кесип алуу керек. Кургатып сабактарынан жалбырактарды бөлүп алуу зарыл. Сырьё болуп жалбырактары эсептелет. Татымал катары эт, жашылча тамактарына жана башка соустарга кошот. Ал эми дары катары табитти ачат, тамак сиңирүүнү жакшыртуу, көңүл айланып, кускасу келгенде аны токтотуу максатта колдонулат. Ошондой эле өт айдоочу, жүрөк ооруларына каршы жана тынчтандыруучу каражат катары таанымал.

ТАТЫМАЛ ДЕГЕН ЭМНЕ?

Татымалдар өсүмдүктөрдөн алынат. Алар кулинарияда өзгөчө роль ойношот. Миндеген жылдар бою адам баласы аларды колдонуп келишет. Татымалдар тамак-аштын даамын гана жакшыртпастан, дары каражаты катары да таанымал. Бирок аларды пайдаланыш үчүн алардын өзгөчөлүктөрүн жана касиетин билүү зарыл. Татымалдар орус тилинде "пряности" деп аталат, ал сөз орустун "перец" деген сөзүнөн келип чыгып, "курч, жыттуу, даамдуу" деген маанини билдирет. Приправалардан жана ароматизаторлордон айырмаланып, бул татымалдар тамак даярдалып жаткан учурда гана аз өлчөмдө кошулат. Алар тамактын өзүн эмес, даамын биз жактыргандай кылып өзгөртүшү керек.

Азыркы учурда эч бир даамды татымалдарсыз башкача айтканда приправалар жана ароматизаторлорсуз жасоо мүмкүн эмес, бирок алар ден соолукка зыяндуу экенин баарыбыз билебиз. Андыктан зыянсыз, таза татымалдарды билип алсаңыз ашыкчалык кылбайт!

Кадимки хрен

КАДИМКИ ХРЕН

Хренди тамырлуу калемчелери аркылуу көбөйтүшөт. Сепкенден кийин эки жыл гүлдөйт. Хрендин тамырын экинчи жылдан баштап, кеч күздө казып алышат. Аны жер төлөлөрдө же болбосо муздак жайларда кум салынган ящиктерде сакташат.

Татымал катары хрендин тамырларын жана жалбырактарын бадыраң, томат туз-

доодо пайдаланса болот. Ошондой эле эт менен балыктан жасалган муздак тамактарга жана жашылча салаттарга колдонушат. Дарылыкка негизинен тамырын колдонушат. Ал микробко каршы жогорку активдүүлүгү менен айырмаланат, ичеги-карынды жакшы иштетет. Денеге сары суу толгон ооруда, бөйрөк ооруганда жана дем алуу органдарга суук тийген учурда сунушталат. Жалбырагында С витамини өтө арбын.

Айдама кинза

АЙДАМА КИНЗА

Уругу менен көбөйөт. Жай бою өсүмдүктүн жашыл массасын алуу үчүн жаздан баштап ар 2-3 жума сайын, июль айына чейин уругу себилет. Өсүмдүктүн уругун алуу үчүн аны марттын аягында себүү керек. Мөмөсү тегиз бышпайт жана бүт күбүлүп түшүп калат. Ошондуктан мөмөлөрү 40% күрөң тартып быша баштаганда бирок мөмө сабагы кургай электе түшүм жыйнайт. Чабылган түшүм боолонуп кургатылат жана майдалап бастырылат. Жашыл жалбырактары жай бою жыйнап пайдаланат. Кулинарияда жашыл жалбырактары колдонулат. Кинзанын уруктарын нанга, балык жана эттен даярдалган тамактарга, туздоодо жана маринаддоодо кеңири пайдаланылат.

Мүмкүнчүлүктөн пайдаланыңыз!

Сизге керектуу кеңештер

Биз банандын кабыгын ыргытып салып ичин жейбиз. Көрсө, банандын кабыгынын да күнүмдүк турмушта пайдасы тиет экен.

Банандын кабыгынын ички бети менен тишиңизди сүртсөңүз, тишиңиз агарганын байкайсыз. Себеби, кабыгында минералдар көп болгондугуна байланыштуу, тиштеги тактарды гана кетирип тим болбостон, витаминдерди да берет.

♦Бетиңиздин терисин жакшыртат.

Банандын кабыгын косметикада да кеңири колдонсо болот. Кабыгынын ички бети менен бетиңизди сүртсөңүз, андагы витаминдер беттин терисине сиңип, бетиңиз жумшарып, өңү жакшыра түшкөнүн байкайсыз. Ал эми жумасына 2-3 жолу андай ыкманы кайталасаңыз, беттеги бырыштардан да арылууга болот.

♦Өсүмдүктөрдү курт-кумурскалардан сактоодо.

Өсүмдүктөрдүн өсүүсүнө майда курт-кумурскалар терс таасирин тийгизип келет эмеспи. Андай учурда жакшы бышкан банандын кабыгын өсүмдүктүн айланасына коюп койсоңуз курт-кумурскалар андай жерге барбайт. Себеби, аларга банандан чыккан жыт жакпайт. Бирок, өтө көп койбогонго аракет кылыңыз.

♦Бут кийимди тазалоодо.

Териден тигилген бут кийимге бут кийимди майлоочу май жакшы жыйынтык бербей калган учурда банандын кабыгы жардамга келет. Болгону банандын кабыгы менен бут кийимди сүртүп чыгып, кургак кездеме менен арчып коёсуз.

(Уландысы.
Башталышы өткөн санда)

Кыргызстанда балык чарбасы

САЗАН –

Кыргызстандын бардык сууларында, көлмөлөрүндө кездешет. Салмагы 15 кг чейин, жашоо узактыгы 100 жылга чектелип, май-август айларында 1 млн го чейин икра чачат.

АЛАБУГА –

Эти даамдуу, сулуу балык, ал Талас, Чүй жана Ысык-Көлдүн бассейндеринде кездешет.

МАРИНКА –

Узундугу 25 см салмагы 6 кг келип, көбүнчө Токтогул суу сактагычта же болбосо бардык дарыяларда кездешет. Жогорудагы балыктардын түрүнөн башка Кыргызстанда майда чабак балыктары кездешет. Көбүнчө Ысык-Көлдө салмагы 0,7 кг, узундугу 20-25 см келген бир сезондо 60 миңге чейин икра чачууга жөндөмдүү.

Кыргызстанда аклиматташтырылган балыктардын түрлөрү.

Форель – 1930-жылы Севан көлүнөн (Армения) алынып

келинген. Ысык-Көлдө жакшы жашоосун улантып кеткен. Көрсөткүчтөрү – узундугу 1 м ге чейин салмагы 25 кг, октябрь-декабрь айларында 3-17 миңге чейин икра чачат.

Сиг лудога – 1958-жылы Севан (Армения), салмагы 3 кг узундугу 30-50 см. Соң-Көлдө, Ысык-Көлдө кездешет.

Судак – 1958-жылы Ысык-Көлдө керексиз зыянкеч балыктарды жоготуу максатында алынып келинген – салмагы 6 кг, узундугу 70 см чейин өсүп, 1 млн икра таштайт.

Толстолобик – алыскы чыгыштан алынып келинген. 30 кг салмак берет. 500 миңден жогору икра таштайт.

Пелядь – 1966-жылы Соң-Көлгө алынып келинген. Жакшы жашап жылына 20-22 миң икра таштап, узундугу 35 см салмагы 1 кг дан кем эмес.

Ак Амур – алыскы чыгыштан келген. Салмагы 50 кг 500-800 миң икра чыгат.

Балыктарды тоюттандыруу

Балык үчүн негизги тоют – суудагы микроорганизмде жана суу алдындагы өсүмдүктөрдүн түрү. Бирок аны өстүрүп жогорку сапаттагы салмактуу балык алуу үчүн кошумча жем берүү зарыл.

Балык тоютту төмөндөгү %тик түзүмдү берет:

- ▲дан, калдыктары, кебек - 50%
- ▲күнкарманын күнжарасы - 30%
- ▲буурчак дандары – 10%
- ▲эт, сөөк ундары – 7 %
- ▲бор – 1%
- ▲суудагы тоюттар – 2%,
Баары – 100%.

Балыктарды бир күндө 2-3 жолу тоюттандыруу керек. Негизги тоюттарга ири мүйүздүү жана майда жандыктардын эти, жылкынын кыгы да кирет. Бир мезгилде балык багуу менен өрдөктү кошо багуу чоң натыйжасын берет.

Балыктардын оорулары

Балыктар да башка жандыктар сыяктуу жугуштуу, жугушсуз жана инвазиялык оорулар менен да ылаңдашат. Ошондой эле балыктан адам баласы да ар кандай ооруну жуктуруп алуу коркунучу да бар.

Кызыл кулак – эң коркунучтуу бактериалдык оору. Көбүнчө сазан, карп жана ак амур балыктары ылаңдашат. Бул оорунун кесепетинен 50-90% балык өлүмгө дуушар болушу күтүлөт. Оорунун келүү жана жугуу жолдору – оорулуу балык, көл жана көлмөктөр, сууга конуучу канаттуулар жана шаймандар. Оорунун белгиси – сүзүү калакчаларынын сезгенүүсү, көздөрү киртейет. Жаз, жай жана күз мезгилинде пайда болот (+20-22С).

Дарылоо - левомицетин, биомицин дарыларын катетер аркылуу 50 мг 1 кг салмакка 3-4 жолу ар 16-18 саат аралыгында, же болбосо жжем менен – сеголетка – 10-15 мг, эки жылдык- 20-30 мг. Фуразалидон – 3-6 мг 10 кг тоютуна 10 күндүн аралыгында. Атайын көлмөгү (пруд) карантин коюлат, көлмөнү кургатып, бир жылга калтырылат, дезинфекциялайт. Алдын алуу үчүн 1 га көлмөккө 25 ц өчүрүлбөгөн акиташ, же хлорду 1 га үчүн 5 ц колдонот.

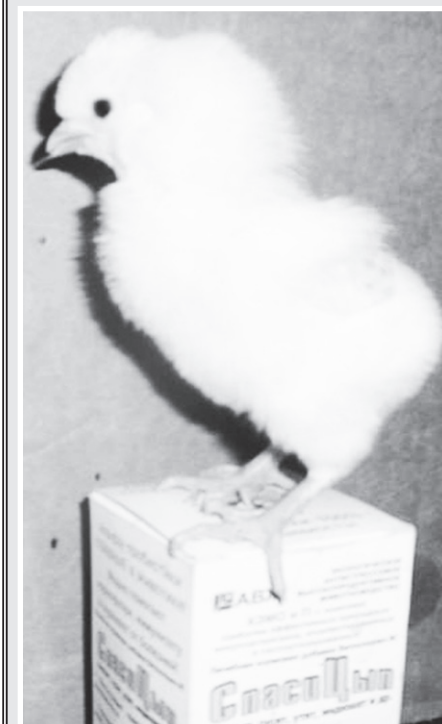
Бакалоордун чирши (бронхиомикоз) – бул балыктардын мите козу карын козгогон жугуштуу ылаңы. Карп, сазан, карась балыктары ылаңдашат. Оорунун булагы оорулуу балык. Оорунун белгиси ыраңы бозоруп, бакалоорунун сезгенүүсү байкалат. 40% балык өлүмгө дуушар болот. Ооруну дарылоо жолдору аныкталбаган.

Фурункүлөз – балыктын денесинин бардык булчуң жеринде чиринди пайда болуп ылаңдашат. Оорунун козгогучу бактерия, +18-25 С катуу өөрчүйт. Форель, карп, щука жана башка балыктар ооруйт. Оорунун белгилери - денесинде, бакалоор жана калакчаларында канталаа, экссудат, ириң.

Дарылоо – тоют менен сульфаниламид дарыларды 100кг салмак балыкка 15 мг 3 күн катары менен берилет, андан соң дарыны 7 мг азайтып 7 күн берилет.

Б.НЕМАТИЛЛАЕВ

Жөжөнү кантип тандайбыз?

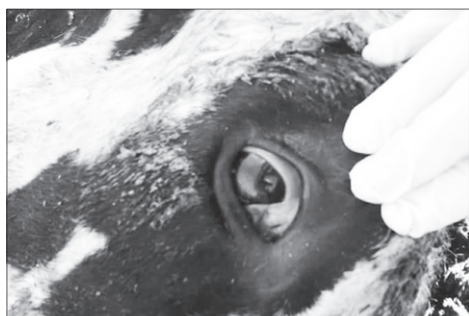

Бир суткалык жөжөнү сатып алууда төмөнкү шарттарды эске алуу шарт:

1) Эң алгачкы фактор бул жөжөнүн сырткы көрүнүшү. Эгер ал дени сак болсо кыймылы активдүү болот жана ар кандай добуштарга жооп кайтарат. Аны текшерип көрүш үчүн төмөнкү ыкманы колдонуңуз. Бир нече жөжөнү кагаз кутуга салып (коробкага), анын сыртынан 1-2 жолу чертип, байкап туруңуз. Мында дени сак жөжөлөр ошол добуш чыккан жакка умтулушат, демек алар дени сак жөжөлөр.

2) Тумшуктары менен тырнактары ачык мала кызыл түстө болот, ичи жумшак, төш сөөгү узун жана катуу келет. Мамык жүндөрү жумшак жана тегиз жайгашкан болот. Канаттары денесине кыналып жайгашып, бутуна тың туруп башын койкойтуп активдүү кыймылда болуп турат. Жем таштаганда жемге умтулуп жеп, же болбосо таңыркак караган абалда болушу керек.

«Новый фермер»

Лептоспироз

Лептоспироз жаныбарлардын жана адамдын жаратылышта чордону (очаг) болгон жугуштуу ылаң. Бул малдын денесин саргартып, былжыр кабыкчаларын жана терини өлүү тканга айлантып, кан сийдирип, тез арыктатуучу, бала салдыруучу ылаң.

Микроскоп менен караганда бир жак учу ийилип, жоонураак көрүнөт. Күндүн нуруна жана кургак абада 2,5 саатка, көлчүк сууларда 30 күнгө чейин сакталат. Лептоспирлер +76-96 С тез эле өлөт, ал эми – 70 С салкындыкта 7 жылга чейин сакталат. 20 % түү спирт, 2% туз кислотасы, 0,25 %түү формалин 5 мүнөттө жугушсуздандырат.

ЛЕПТОСПИРОЗ –

Малдарда көбүнчө жаз, жай айларында кездешет. Ылаңдын негизги булагы оорулуу мал жана кемирүүчүлөр болот, ылаң булганган жем, чөп, суу аркылуу жугат. Ылаң көбүнчө спора түрүндө кездешет.

ЭПИЗООТОЛОГИЯСЫ –

Лептоспироз менен айыл чарба малдарынын бардык түрү жашына карабай

ылаңдайт. Дарт өзгөчө жаш жана бооз малдарды катуу жабыркатат. Ылаңдаган мал менен иштегенде өздүк гигиенаны сактабаса адамдарга тез жугат.

КЛИНИКАСЫ

Ылаңдын букма мезгили 2-17 күн, лептоспироз создугуп өткөндө 10-күндөн 2-17 күн, 2-3 айга созулушу мүмкүн. Дарттуу малдын жалпы температурасы мезгил-мезгили менен жогорулап, тез арыктай баштайт. Ылаң катуу карманганда оорулуу малдын температурасы көтөрүлөт, деми кыстыгат, көпчүлүк учурда шайы бошойт же демигет, сырткы былжыр кабыкчалары саргайып сийдиги кызыл же күрөң түстө болот, чыккактайт. 12-48 сааттын ичинде мал өлүмгө дуушар болот.

Көпчүлүк учурларда мал тез-тез жана кыйналып сийгени байкалат, сийдиги кан аралаш болот. Кээ бир учурларда көздөрү сезгенгени жана көздүн хрусталигинин кызарганын байкоого болот. Адегенде ичи өтөт, кийин ичи кайра катат, бооз мал бала салат.

ДАРЫЛОО

Ылаңдын алгачкы күндөрүндө малдын жашына жана салмагына жараша лептоспирозго каршы атайын сыворотканы 10-25 мл өлчөмүндө булчуң этине куят. Мындан тышкары малдын ар бир кг салмагына 10-12 миң бирдикте стрептомицин булчуң этине, оозу аркылуу левомицетин берүү сунуш кылынат. Ылаңдуу малды көлөкө жерге жайгаштырып, сууну каалоосунча берүү керек. Антибиотиктер менен дарылоо 4-5 күнгө чейин созулат (эгерде күнүнө 2 жолудан эмдесе).

САКТАНУУ ЖАНА КҮРӨШҮҮ ЧАРАЛАРЫ

Сырттан алынып келинген мал 30 күндүк карантинде болуп изилдениши зарыл. Ылаң дайыма кездешүүчү жайыт атайын каттоодо болуп, ал жерлерге соо малды жайгаштырууга болбойт. Ылаң пайда болоор замат ал жерге жайгашкан бардык малдын температурасы ченелип, дарттуулары бөлүнүп дарыланат. Лептоспирозго каршы эки вакцина колдонушат: биринчиси көп валенттүү вакцина, экинчиси моноваленттүү вакцина. Ылаң чыккан сарайлар тазаланып, дезинфекцияланат. Кемирүүчүлөргө каршы системалуу чара колдонулат. Өтө арыктап, эти саргарып кеткен малдын этин пайдаланууга тыюу салынат. Мал чарбасында иштеген адамдар өздүк гигиенаны так сакташы зарыл.

**Б.НЕМАТИЛЛАЕВ,
ЖА АККНЫН ветеринары**

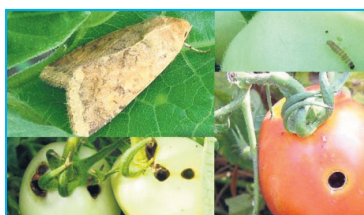
Үкүчө курттар «үшүккө» учурабайт

Үкүчө курттардын биздин түштүк аймакта 200дөн ашуун түрү бар. Ошонун ичинен биздегилери негизинен 2 түргө бөлүнөт:

1. Күздүк үкүчө курту,
2. Жашылчачы курттар, косек курттар.

Мөмө курттар.
Күздүк үкүчө курту – курттун малагы күздө топурактын астында, куурчакчада кыштап чыгат. Эрте жазда жаңы өнүп чыккан жаш көчөттөр менен азыктанып, бир канча эгиндерге зыян келтирет.

Жашылчачы, косек жана мөмө курттар – булар эрте жазда эгиндердин, бак-дарактардын, жаш, жаңы чыккан жалбырак, жаш өсүү бутактары, жаш бучүр, гүлдөрү менен азыктанат. Кышында куурчакчасы кыштап чыгып, кийинки

муундары, өсүмдүктүн өзүндө эле жашоосун улап, зыяндуулугун уланта берет.

Күрөшүү жолдору:

1. Агротехникалык – (каторуштуруп айдоо, сапаттуу үрөндөрдү эгүү, убагында азыктандыруу, сугаруу, чабуу).

2. Биологиялык – табиятта тең салмактуулук бар. Бул зыянкеч курттар менен тамактана турган пайдалуу курт-кумурскалар бар.

Алар: эл кайда көчөт, алтын көз, сирфид чымыны - зыянкеч курттардын жумурткасы менен азыктанат. Ал эми Габробракон курттун өзүнө жумурткасын таштайт. Трихограмма – курттун жумурткасына жумурткасын коёт.

3. Элдик күрөшүү жолдору – коркутуучу (отпугивающий) – эрмен-шыбактарды жулуп келип жөөктөргө таштап коёт.

4. Химиялык күрөшүү – эгер жогорку күрөшүүлөрдүн убагы өтүп кетип, өтө көбөйүп кеткен учурда гана колдонулат.

Тойчубай МАМАТОВ, Базар-Коргон району

Пайдалуу курт-кумурскалар

Айыл чарба өсүмдүктөрүнүн зыянкечтерине каршы биологиялык ыкмаларды колдонуу

Феромон – деген эмне? Феромондор - биологиялык активдүү учуучу заттар, алар курт-кумурскалардан жана башка жаныбарлардан бөлүнүп чыгуучу зат. Жыныс феромондору курт-кумурскалардын эркеги менен ургаачыларын байланыштырып туруучу кызматты аткарат. Көбөйүү мезгили келгенде жупташуу үчүн феромон затын бөлүп чыгарат да бирин-бирин табууга өбөлгө түзүлөт. Ошондуктан зыянкеч курт-кумурскалар менен күрөшүү үчүн, феромон туткучтарын колдонушат. Мында курт-кумурскалардын, албетте зыянкечтердин жыныстык феромондорун жасалма жол менен (синтетика-

лык) алышат да феромон туткучтарды жасашат. Ошол феромон туткучка зыянкеч азгырылып, учуп келгенде жабышып калыш үчүн клей сүйкөлөт. Ал үчүн зыянкечтердин жалпы массалык түрдө учуу мезгилин так билүү зарыл, өз убагында жүргүзбөй калса кечигип калып, күрөшүү иш жүзүнө ашпай калат. Феромон туткучтарды зыянкеч көп болгон талаага илип коет. Бул ыкманы көңүл коюп, зерикпей колдонсо, бир топ пайдалуу жактарга жетишебиз. Натыйжада пайдалуу курт-кумурскаларды өлтүрбөй сактап калабыз, химиялык дарыларды колдонбойбуз. Ал үчүн атайын феромон туткуч саткан жайларга кайрылсаңыздар болот.

менен тамактануу менен бирге эле малак курттарды жок кылышат. Натыйжада чабарман чымындын курттары мөмө-бактарын жана жашылчаларды коргоодо чоң роль ойношат.

Алтын көз - Златоглазка – жашыл түстөгү, тунук канатчалары бар, көзү алтын түстө жалтырап турган, узун мурутчалары бар пайдалуу курт-кумурска. Булар чөп биттерин (тля) жешет. Алар жай учушкандыктан, туткуч сетка менен тутуп алып, теплицадагы кое берсе, теплицадагы чөп биттерин жешет, тактап айтканда, ширеден арылат.

ЭЛ КАЙДА КӨЧӨТ – Божья коровка – чөп биттерин жок кылуу үчүн эң кеңири таралган, биз тааныган кадимки «эл кайда көчөт». Ал өтө пайдалуу, бакчаңыздагы зыяндуу чөп биттеринен коргоого жардам берет.

ФИТОСЕЙУЛИОС – эрте жазда кара топурактын бетинен ачык кызыл түстөгү кичинекей жөргөмүшчөлөрдү көрүп калабыз. Бул Фитосейулюс. Бул жырткыч кене. Аны атайын лабораторияларда көбөйтүп, теплицага кое беришет. Натыйжада теплицадагы желе кенесин (паутиный клещ) жок кылышат. Бул кенелер суткасына 24 желе кенесин жана анын 30 жумурткасын жеп коюшат.

ТРИХОГРАММА – бул өтө майда 1 ммден да кичине өлчөмдөгү пайдалуу чымын. Ал зыяндуу көпөлөктөрдүн жана алма куртунун жумурткасына өздөрүнүн жумурткасын ташташат. Зыянкечтин жумурткасын табаары менен кабыгын тешип жумурткасын таштап коет. Ушундай жол менен ал сиздин жашылча бакчаңызды коргоого жардам берет.

Алтын көз - Златоглазка

Фитосейулюс – желе кенеси менен тамактанып жатат.

Габробракон Habrobracon hebetor

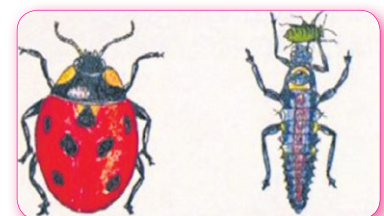
Трихограмма (лат. Trichogramma evanescens)

Чабаганчы чымын-Бракон – наездник (Aleiodes indiscretus)

Чабаганчы чымындын малак куртка таштаган жумурткалары

1. Эл кайда көчөт-Божья коровка.
2. Эл кайда көчөттүн чөп битин жеп жаткан курту (личинкасы)

ЭСКЕРТҮҮ:

Жогорудагы аталган пайдалуу курт-кумурскаларды жана феромон туткучту төмөндөгү биологикалык лабораториялардан алсаңыздар болот. Химиялык дарыларга караганда 4-5 эсе арзан.

1. Жалал-Абад облустук биологикалык лабораториясы:

Жалал-Абад облусу, Сузак району, Дакан Палван көчөсү-46. Сурап билүү үчүн төмөндөгү телефондорго чалсаңыздар болот: (03722) 5-02-20, 5-01-90. Моб.: 0557 60 33 35.

2. Ош облустук лабораториясы:

Ош шаары, Кара-Суу көчөсү 2, 12. Тел.: (03722) 3-51-94.

ЖА АКК

Феромон туткучтары помидор талааларында төмөндөгүчө бөлүштүрүлөт:

Убакыт	Иш-чара	Эскертүү
Кыштоодон чыккан биринчи муундагы зыянкечтердин учуу мөөнөтүн аныктоо үчүн.	Аныктоо үчүн 1 га аянтта бирден феромон туткуч керектелет	1 феромон туткуч 60-100 сом турат.
Алгачкы 1 көпөлөк табылган учурда	1 га аянтта күрөшүү үчүн 4 феромон туткучуна чейин көбөйтүү.	Феромон туткучтары бир суткада бир жолу текшерилип турат. Кечки саат 7ден эртең мененге чейинки убакытта туткучтар коюлат, себеби алар кечинде учушат.
Орточо 1 туткучта 7-8 ге чейин көпөлөктөр аныкталган учурда.	Коргоо ыкмалары колдонулат	Тезинен коргоо иш чаралары өткөрүлө баштайт.

ЭНТОМОФАГДАР – булар пайдалуу курт-кумурскалар. Энтомофаг грек сөзүнөн алынган энтомо – курт-кумурска жана фагос – жейм дегенди түшүндүрөт. Тактап айтканда, курт-кумурскалар менен тамактануучу “жырткыч” курт-кумурскалар. Өтө улуу препараттардын колдонулушу пайдалуу организмдердин жок болуп кетишине алып келет. Пайдалуу курт-кумурскалардын жок болушу менен табигатта тең салмак-

туулук бузулуп, зыяндуу курт-кумурскалардын жана кенелердин массалык түрдө көбөйүшүнө шарт түзүлөт. Өсүмдүктөрдү коргоодогу бул биологиялык ыкма айлана-чөйрөгө терс таасирин тийгизбейт.

ЧАБАРМАН ЧЫМЫН – Бракон-наездник – Бул чымындар капуста ак көпөлөгү деген капуста зыянкечинин малак куртуна жумурткаларын ташташат. Жумурткадан чыккан курттары ошол курт